

Utomhuspedagogik – varför låta undervisning och lärande stanna på tröskeln?

Anders Szczepanski

Utomhuspedagogiken erbjuder variation mellan klassrum och utomhusmiljöer, stad och land, utifrån skolans alla ämnen och teman i undervisning och lärande, baserad på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Detta bekräftas av de många lärare jag mött under åren och som bedriver utomhusundervisning, genom att variationen mellan olika lärmiljöer inomhus och utomhus upplevs stärka undervisningen. Läroplan för förskolan (Lpfö 18) (Skolverket, 2018) har som enda läroplan i utbildningssystemet en tydlig skrivning om att växla mellan olika aktiviteter under dagen, både utomhus och inomhus i varierande miljöer i undervisning och lärande, vilket saknas för årskurs 1–9 i Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 22) (Skolverket, 2022). En viktig utgångspunkt inom det utomhuspedagogiska forsknings- och utbildningsområdet består i att få Utbildningsdepartement, lärarutbildningar, Skolverket, rektorer och lärare att förstå betydelsen av varierande fysiska lärmiljöer och därmed utveckla förutsättningar för utomhusundervisning och lärande.

En studie av lärares uppfattningar av utomhuspedagogik, undervisning och lärande (Szczepanski, 2013) visar att:

1. Den rumsliga mångfalden behöver utvidgas till att förutom skolgården och skogen även inkludera stadens utomhusmiljöer.
2. Kunskapen att "läsa landskap" behöver utvecklas i en utomhusplattform som bygger på en växelverkan mellan icke textbaserad praktik och textbaserad praktik i olika lärmiljöer.
3. Miljötematiken behöver stärkas i alla ämnen för ett långsiktigt miljöarbete i ett hållbart samhälle.
4. Skolans klassrumsbaserade tidsstruktur behöver luckras upp till förmån för en flexiblare tidsanvändning som bland annat skapar utrymme för en mer rörelseintensiv lärmiljö.

Lärares och rektorers kunskaper både om handlingsburen kunskap och om de fyra kunskapsformerna, nämligen fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet, är en förutsättning för att beprövad erfarenhet utifrån vetenskaplig grund ska kunna omsättas i undervisning och lärande. Men kollegial kunskap växer långsamt fram, utifrån att Skollagen (2010) betonar både den vetenskapliga grunden och den beprövade erfarenheten och ett erkännande av lärares professionella yrkeskunskap, eftersom det krävs dokumentation, problematisering och prövning i ett kollegialt reflekterande sammanhang på ett sätt som utmanar innehållet i undervisningen utifrån öppna didaktiska frågeställningar. Med rätt stöd i form av longitudinella forskningsstudier skulle det svenska skolsystemet kunna utveckla kunskaper kring utomhuspedagogiken och dess breda ämnesinnehåll, avseende både

naturvetenskap och humaniora, genom att estetiska uttrycksformer, hälsa och välbefinnande och hållbar utveckling fokuseras.

Som lärarutbildare har jag upplevt att utomhusundervisning i många fall blivit hängandes som ett bihang till klassrumsundervisning, utan reflektion vare sig i planering, genomförande eller uppföljning. Exempelvis lyfter lärare fram bristen på adekvat utomhusdidaktik i lärarutbildning och fortbildning kopplat till sina egna ämnen. Andra begränsningar utgörs av en osäkerhet kring närmiljöns tillgänglighet, ledarskap utomhus och hantering av elevgrupp i undervisning och lärande. Dessutom finns brister och utmaningar kopplade till läroplanernas kunskapskrav, schemastruktur och examinationsförfarande samt avsaknad av kollegors och skolledningens intresse, liksom föräldrars förväntningar och åsikter kring skolprestationer. Den vita fläcken, tabula rasa, som jag anser existera avseende utomhusundervisning behöver utvecklas och öppnas upp mot fysiska lärmiljöer i lokalsamhället.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr 22)

I skolans uppdrag och värdegrund påtalas betydelsen av fysisk aktivitet inom ramen för hela skoldagen och därmed samspelet i omgivningen mellan de fyra kunskapsformerna (Skolverket, 2022, s. 8–10). Under rubriken natur, teknik och samhälle lyfts endast i förskoleklassen betydelsen av fysiska aktiviteter både inomhus och utomhus under olika årstider, samt en variation av arbetssätt och lärmiljöer för integration genom omsorg och lärande. På samma sätt beskrivs utifrån förskoleklassen och fritidshemmets syfte och centrala innehåll, närmiljöns möjligheter genom vistelse i naturen och på andra platser (Skolverket, 2022, s. 25–28). Avseende grundskolans kursplaner inom ämnet idrott och hälsa anges under centralt innehåll betydelsen av friluftsliv, utevistelse och rörelse i närmiljön (Skolverket, 2022, s. 54). Under ämnena biologi och kemi beskrivs enkla fältstudier och i fysikämnet egna upplevelser och utforskande av närmiljön, genom vilka naturvetenskapliga samband synliggörs. Under geografiämnets metoder och verktyg tas fältstudier upp för att undersöka natur- och kulturlandskap (Skolverket, 2022, s. 156–176). Tyvärr saknas i Lgr 22 skrivningar kring riktlinjer avseende fältstudier inom ämnesområdet humaniora. Exempelvis skulle ämnen såsom språk, samhällskunskap, geografi och historia kunna lyftas genom "time travels", tidsresor och ett upplevelserikt berättande i form av "storytelling". Genom att spåren av kulturens krafter utifrån "att lära sig läsa landskap" tolkas och levandegörs via kunskaper om olika byggnader i kulturella- och historiska lärmiljöer, bidrar detta till att stärka klassrummets alltför ofta text- och bildbaserade praktik (Dahlgren m.fl., 2007; Fastén, 2019).

Markanvändning

Kombinationen av lärande och fysiska aktiviteter är central i undervisning. Studier *om* och *i* lokalsamhället utifrån förstahandserfarenheter i autentiska lärsituationer skapar en mer rörelseintensiv lärmiljö jämfört med undervisning i skolans klassrum, och fysisk aktivitet och rörelse ökar därmed barn och ungas livskvalitet, hälsa och välbefinnande. Genom att ta tillvara befintliga gröna "refuger", ytor för fysisk aktivitet och vardagsrörelse som vidgar klassrummets lärmiljö, vilket möjliggör en utomhuspedagogisk markanvändning. Utomhuspedagogik med rörelsen inbyggd i dess utövande är därmed väl lämpad att stötta en hälsoförebyggande verksamhet och samtidigt utveckla autentisk undervisning och aktiviteter för alla elever. Jag vill utifrån egen lärarerfarenhet genom språk, matematik, naturvetenskap och teknik samt det estetiska ämnesområdet lyfta fram betydelsen av

utomhuspedagogik och didaktik i undervisning och lärande, som skapar en ökad kroppslig rörelse under läroprocessen och därmed motverkar alltför mycket stillasittande framför dataskärmar.

En studie om "golfarenan som utomhusklassrum" med elever i årskurs 1–6, i Motala kommun, utfördes under åren 2017–2019 och utvärderades genom intervjuer med deltagande lärare, före och efter projektets genomförande. Resultaten visar att lärarsituationen utomhus uppfattades stötta lärande i klassrum utifrån ämnena språk, matematik, naturvetenskap och teknik. Flertalet lärare påtalade att de dessutom utökade undervisningstiden utomhus, även på den egna skolgården (Szczepanski & Strandberg, 2022).

I ytterligare en studie beskrivs ett forskningsprojekt i Helsingborgs kommun genomfört med "high tech" och "high touch", det vill säga mobilförstärkt verklighet i kombination med utomhuspedagogik, där jag gjorde lärarintervjuer både före och efter utbildningsinterventionen i utomhuspedagogik. Lärarna bidrog med att samla in elevernas reflektioner kopplat till utomhusundervisningen under det läsår som projektet pågick. Utmaningen bestod i hur och på vad sätt stadslandskapets olika platser användes i undervisning och lärande för att underlätta konceptualisering av ämnesspecifika begrepp. Resultatets slutsats bestod i att lärare och elever, genom att använda mobilförstärkt verklighet i närmiljöer utanför klassrummen, bidrog till att öka autenticiteten i undervisningen (Arvola m.fl., 2021).

Skolans läroplaner lyfter inte i tillräckligt stor utsträckning begreppet lärmiljö, men lägger dock inga hinder för bildning och undervisning utanför skolhusets väggar, utifrån variation och växelverkan mellan undervisningsupplägg inomhus och utomhus. Där kan bearbetning och fördjupning äga rum som utgår från elevers egna och gemensamma erfarenheter utanför klassrummen. På så sätt är tillgången till och betydelsen av ändamålsenliga utomhuspedagogiska undervisningsmiljöer, positiva för barn och ungas utveckling, hälsa och välbefinnande. Detta ges en bred belysning både ur ett planerings- och landskapsperspektiv genom utomhuspedagogisk markanvändning (de Laval, 2014).

Hälsa och välbefinnande

En hälsopromotiv livsstil möjliggör ett hållbart lärande för både "knoppen och kroppen", kognitivt, affektivt och socialt. Hjärnan som en del av kroppen tar del av intryck som skapar uttryck och sätter avtryck i form av minnesspår – genom att känslan för landskapet och dess olika platser uppstår i hjärnan, när landskapets natur och kultur lagras i hela kroppen. Dessutom finns forskning som beskriver hur läroprocessen påverkas av tillgången till både gröna och blåa utomhusmiljöer, det vill säga lärmiljöer där växtlighet respektive vatten har en framträdande roll. Dessutom har det visat sig utifrån mätningar av elevers kortisolnivåer, att våra hormonsystem med dess biologiska markörer sänker kroppens stressnivåer och ökar koncentrationsförmågan, vilket är av betydelse utifrån ett undervisnings- och lärandesammanhang (jfr Szczepanski m.fl., 2007). Kunskapen kring ökad koncentrationsförmåga kan därmed indirekt bidra till att öppna upp för undervisning och lärande i omvärlden. I detta sammanhang samverkar även andra biomarkörer med varandra, såsom serotonin, ett "lyckohormon" som skapar livsglädje, samt oxytosin, ett "lugn och ro-

hormon”, när vi inte bara ser och hör utan också smakar, luktar, känner och berör. Samtliga biokemiska, fysiologiska, kroppsliga faktorer visar sig i studier vara betydelsefulla för barn och ungas skolprestationer, naturkontakt och fysisk aktivitet (Faskunger m.fl., 2018).

För att återknyta till betydelsen av utomhuspedagogiska autentiska möten och sammanhang i lokalsamhället använder jag metaforen ”att gripa för att begripa” genom handlingsburna kunskap. En tydlig formulering som fångar in något väsentligt i utomhuspedagogikens essens. Dessa handlingsburna möten kopplade till förstahandserfarenheter i autentiska sammanhang vidgar innebörden när vi tänker kring det vi gör med våra händer, i en växelverkan mellan inomhus och utomhus (Szczepanski, 2008, s. 13). De handlingsburna erfarenheterna ersätts ofta i skolans undervisning och lärande med ”att tala om, se och höra”. Det handlar här om att utveckla en undervisning i en förflyttning mellan olika lärmiljöer, som skapar möjliga kopplingar mellan tänkandet kring görandet i både teori och praktik. Jag menar att detta behövs, eftersom jag idag upplever att skolan som system främst är en plats för huvudet och inte för handlingsburna sinnliga kroppsupplevelser i närmiljön och omgivningen.

Skolan i samhället och samhället i skolan

Studiebesök och arbetsplatsbesök i samhället, det vill säga att på plats få erfarenheter av olika yrken och samhällsfunktioner, har drastiskt minskat i skolans undervisning under senare år. Helhetsupplevelser och tematisk integration skulle här kunna ges en större didaktisk betydelse vid förflyttningar av lärprocessen till andra lärmiljöer såsom stadslandskap, museer, parker och växthus, arbetsplatser, återvinningscentraler, vattenreningsanläggningar, solcellsparker, vindkraftverk, infrastruktur, odling och skogsbruk samt djurhållning (Fastén, 2019).

Min reflektion utifrån sammanhanget blir att vi alla behöver försöka påverka och utveckla skolans läroplaner, genom att både lärares och elevers erfarenheter tillvaratas i större utsträckning i en elevnära verksamhet, utifrån regelbundna aktiva kontakter med det omgivande lokalsamhället. Och inte alltid utifrån en strängt avprickande kursplanetolkning under tidspress, orsakad bland annat av att de nationella proven ofta blir alltför styrande för den pedagogiska verksamheten medan andra bildningsvärden såsom estetiska och kulturella färdigheter lätt tappas bort. Skolans uppdrag borde därför mer handla om att vidga och förfina förmågan att utveckla ett meningsskapande sammanhang utifrån mångfalden av lärmiljöer, under John Deweys devis och pedagogiska credo, ”skolan i samhället och samhället i skolan” (Dewey, 2004). Detta i ett långsiktigt arbete, där utomhuspedagogiken bidrar till ökad motivation, kreativitet och arbetsglädje för både elever och lärare.

Kunskapsformer och didaktiska frågeställningar

De fyra kunskapsformerna kan på samma sätt som inomhus appliceras i undervisningssituationer utomhus, genom att lärare och elever reflekterar kring ovan nämnda förmågor och kunskapsformer utifrån den traditionella didaktiska triangelns tre frågeställningar, *vad*-frågan, valet av undervisningsinnehåll, *hur*-frågan, undervisningsupplägg/aktivitetens utförande och *varför*-frågan, där evidensen bidrar till en kritisk granskning och därmed ett reflekterande förhållningssätt av undervisningens innehåll och resultat. Om man dessutom kompletterar den ”didaktiska triangeln” med den utomhusdidaktiska *var*-frågan, landskapet, stad och land med dess olika platser för

undervisning och lärande, samt *när*-frågan utifrån skolans organisation och schemastruktur, kan en relation i tid och rum skapas.

Lärare som bedriver utomhusundervisning kämpar med en del trösklar kring undervisning och lärande. Dels krävs mer tid för egen och lärarlagets planering, genomförande och efterarbete, dels tillgång till lämpligt utformade utomhusmiljöer och undervisningsmaterial, där skolgården i ett första steg kan tillvaratas som uteklassrum (Szczepanski, 2021, s. 4):

Uteklassrummet kan här sägas utgöras av den yta som formellt används i undervisning och lärande utanför skolhusbaserade undervisningslokaler. Det är en lärmiljö, där man arrangerar en samlingsplats för undervisningsupplägg och plats för reflektion som komplement till skolans undervisning inomhus.

Många lärare är, trots ett ökat intresse för utomhuspedagogik, dock tveksamma till att lämna klassrummet med sina elever och låter därför undervisning och lärande stanna innanför tröskeln. En skolutveckling inför framtiden kräver dock en ständig reformering, reflektion och återkoppling både inomhus och utomhus, genom att skolans alla ämnen erbjuder möjligheter till integration och tematik. Reflektion i handling och kunskap i handling blir därmed genom återkoppling centralt för att kunna omsätta förvärvade erfarenheter och kunskaper utifrån skolans ämnen och teman i både klassrum och skolans närmiljö i form av ett lärande över tid.

Genom att utveckla och tillämpa handlingsburen kunskap både inomhus och utomhus utifrån didaktiska frågeställningar, där uteklassrummet också tas tillvara som ett inspirerande och motiverande rum i undervisning och lärande i form av ett samarbetsrum, ett bearbetningsrum och ett reflektionsrum, förstärks kopplingen mellan teori och praktik (Dahlgren & Szczepanski, 2004). På så sätt kompletteras klassrumsundervisningen i både ämnen och teman, vilket är en av poängerna med uteklassrum och utomhuspedagogisk markanvändning (Szczepanski, 2021).

Några råd för att genomföra utomhusundervisning och lärande i växelverkan mellan utomhus och inomhus

1. *Gör en platsanalys.* Vilka intressanta lärmiljöer finns utanför dina klassrumsfönster, i närmiljön och omgivningen? Finns det kulturspår eller spår av naturens omformande krafter som illustrerar samtiden – dåtiden – framtiden? Vad fanns här innan skolan byggdes? Vad för spår kan identifieras av mänsklig aktivitet, växter och djur eller spännande geometriska former? Vad kan ortsnamn och vägs skyltar berätta om platsen? Hur kan du använda "walk and talk", exempelvis när språket levandegörs genom ordklasser, prepositioner – lägesbegrepp, och därigenom får en fysisk förankring i utomhusmiljön genom att "gripa för att begripa" i undervisning och lärande? Hur tror du att din närmiljö kan komma att påverkas i framtiden utifrån den globala uppvärmningen avseende markanvändning, vattentillgång och energianvändning samt av andra händelser lokalt och globalt? På vad sätt påverkas din närmiljö utifrån Plan- och Bygglagen (PBL) och dina möjligheter att i planprocessen åstadkomma förändringar i omgivningen?

2. *Utgå från dina ämnen* och samverka gärna med någon kollega som har kunskaper i andra ämnen. Vilka delar av skolans ämnen och teman kan vara lämpliga för undervisning och lärande utomhus samt därmed berika undervisningen i klassrummet?

3. *Börja i liten skala i den omedelbara lärmiljön*. Prova genom att ge elever uppdrag utifrån öppna didaktiska frågeställningar med tydliga ramar och struktur. Detta genom att vänja elever vid att upptäcka och undersöka landskapets olika platser, stad och land med dess objekt, fenomen och processer utifrån språk, matematik, naturvetenskap, teknik, idrott och hälsa samt det estetiska blocket, till exempel under årstidernas alla växlingar med dess färger, former, ljud och dofter.

4. *Ha tålamod*. Se utomhuspedagogiken som en process. Det kan ta ett tag innan barn och unga uppfattar att det handlar om undervisning och lärande utomhus. Lyssna också in elevernas egna frågor, så att de blir delaktiga och får inflytande i lärprocessen.

5. *Håll kontakt med skolans olika lokaler*. Undervisningen fungerar bäst om en växelverkan äger rum mellan att vara utomhus och inomhus. Använd utifrån behov även skolans klassrum till bearbetning, reflektion och fördjupning av utomhusundervisningen.

6. *Schemalägg* utomhusundervisningens olika delar tidsmässigt, det underlättar överblicken vad gäller planering, genomförande och efterarbete.

7. *Var gärna två lärare* som samarbetar, eftersom det kan vara lättare att hålla samman en stor elevgrupp om två lärare delar på ansvaret och undervisningen och kan dela in klassen i mindre grupper. Förankra syftet med utomhusundervisningen bland dina kollegor i lärarlaget och hos skolledningen. Bygg upp ett lättillgängligt förråd av litteratur och bärbart undervisningsmaterial för utomhusbruk under alla årstider.

8. *Involvera* gärna elevernas föräldrar. Berätta varför ni avser att förlägga en del av undervisningen utomhus och vad för positiva effekter som uppnås genom lärande i en ofta mer rörelseberikad fysisk lärmiljö.

9. *Vad har du för förväntningar på lärmiljön?* Det går utmärkt att öppna upp skolans dörrar och använda skolgården och dess omedelbara närmiljö och omgivning, både med asfalterade ytor och gröna refuger i lokalsamhället. Utomhusundervisning behöver inte alltid äga rum långt bort på en naturskön plats eller i en avlägsen skog. Alla platser kräver dock en platsanalys inför undervisningens genomförande.

Jag driver härmed tesen att utomhuspedagogiken, om den realiseras genom en utomhusdidaktisk medvetenhet utifrån öppna frågeställningar i autentiska undervisningssammanhang, har en utvecklingspotential i hela skolsystemet som gynnar ett meningsfullt, lustfyllt och livslångt lärande (jfr Skollagen, 2010).

Referenser

Arvola, M., Edfors Fuchs, I., Nyman, I. & Szczepanski, A., (2021). Mobile augmented reality and outdoor education. *Built Environment*, 47(2), 223–242.

<https://doi.org/10.2148/benv.47.2.223>

Dahlgren, L. O., Edman, S., Grahn, P., Nelson, N., Schön, E., Sjölander, S., Strid, J. P. & Szczepanski, A. (2007). *Utomhuspedagogik som kunskapskälla: Närmiljö blir lärmiljö*. Studentlitteratur.

Dahlgren, L. O. & Szczepanski, A. (1997). *Utomhuspedagogik: Boklig bildning och sinnlig erfarenhet* (Skapande Vetande nr 31). Linköpings universitet.

Dahlgren, L. O. & Szczepanski, A. (2004). *Rum för lärande: Några reflektioner om utomhusdidaktikens särart* I I. Lundegård, P.-O. Wickman & A. Wohlin (Red.), *Utomhusdidaktik* (s. 9–24). Studentlitteratur.

de Laval, S. (Red.). (2014). Skolans och förskolans utemiljöer: Kunskap och inspiration till stöd vid planering av barns utemiljö. Skolhusgruppen – Movium – Arkus.
<https://www.skolhusgruppen.se/publikationer-25288138>

Dewey, J. (2004). *Individ, skola och samhälle: Utbildningsfilosofiska texter*. (Översättning: Ros Mari Hartman, fjärde utökade upplagan/urval, inledning och kommentarer av Sven G. Hartman och Ulf P. Lundgren). Natur och Kultur.

Faskunger, J., Szczepanski, A. & Åkerblom, P. (2018). *Klassrum med himlen som tak: En kunskapsöversikt om vad utomhusundervisning betyder för lärande i grundskolan* (Skrifter från Forum för utomhuspedagogik, Linköpings universitet nr 1; Skrifter från Forum för ämnesdidaktik, Linköpings universitet nr 10). Linköpings universitet.

Fastén, O. (Red.). (2019). *Utomhuspedagogik: Lärmiljö, närmiljö och det utvidgade klassrummet*. Studentlitteratur.

Skollagen. (SFS 2010:800). Utbildningsdepartementet.

Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan* (Lpfö 18).

Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* (Lgr 22).

Szczepanski, A., Malmer, K., Nelson, N. & Dahlgren, L.O. (2007). Utomhuspedagogikens särart och möjligheter ur ett lärarperspektiv: En interventionsstudie bland lärare i grundskolan. *Didaktisk Tidskrift*, 16(4), 89–106.

Szczepanski, A. (2008). *Handlingsburen kunskap: Lärares uppfattningar om landskapet som lärandemiljö*. [Licentiatavhandling, Linköpings universitet].

Szczepanski, A. (2013). Platsens betydelse för lärande och undervisning: Ett utomhuspedagogiskt perspektiv. *Nordic Studies in Science Education (NorDiNa)*, 9(1), 3–17.

Szczepanski, A. (2021). Klassrum med himlen som tak: För undervisning och lärande. *Att Lära in Ute-Bladet, Naturskoleföreningens medlemstidskrift*, 35(3), 4–6.

Szczepanski, A. & Strandberg, M. (2022). The golf course as an outdoor classroom: A proof of concept project. *International Turfgrass Society Research Journal*.
<https://doi.org/10.1002/its2.119>

Lästips – Elektroniska källor

A Review of Research on Outdoor Learning – Rickinsson.

https://www.academia.edu/288162/A_Review_of_Research_on_Outdoor_Learning

Every experience matters – An evidence based research report on the role of learning outside the classroom for children’s whole development from birth to eighteen years. Dr. Karen Malone AU.

https://www.researchgate.net/publication/265231721_every_experience_matters_An_evidence_based_research_report_on_the_role_of_learning_outside_the_classroom_for_childrens_whole_development_from_birth_to_eighteen_years

STUDENT OUTCOMES AND NATURAL SCHOOLING – PATHWAYS FROM EVIDENCE TO IMPACT REPORT 2016. Professor Karen Malone, Centre for Educational Research, Western Sydney University, Associate Professor Sue Waite, Plymouth Institute of Education, Plymouth University.

https://www.researchgate.net/publication/305790449_STUDENT_OUTCOMES_AND_NATURAL_SCHOOLING_PATHWAYS_FROM_EVIDENCE_TO_IMPACT_REPORT_2016